

DR. ALBINA NEČAK LUK
STATUS JEZIKA NARODNIH MANJŠIN

Pravno urejanje položaja jezikov v narodnostno mešanih okoljih sodi v domeno jezikovne politike in sicer v območje načrtovanja statusa jezikov v stiku. Pomeni sestavni del političnih odločitev določene družbe oziroma države o razmerjih med različnimi etnijami, ki sodijo pod njeno zakonodajo, in torej reflektira stališča te družbe in države do posameznih skupnosti.

Dosedanja narodnostna politika v Sloveniji je bila zasnovana na načelu kulturnega in jezikovnega pluralizma, kar je bilo ustrezno izraženo tudi pri urejanju statusa italijanskega in madžarskega jezika. Pravna ureditev položaja jezikov italijanske in madžarske narodnosti je bila zasnovana na načelu funkcionalnega ohranjanja jezikovne raznolikosti na narodnostno mešanih območjih, kar pomeni, da sta bila v ustavi in v drugih pravnih aktih oba jezika skupaj s slovenskim definirana kot **enakopravni sredstva sporazumevanja** v vseh sferah življenja, javni in zasebni, delovni in prostoračni¹. V ta namen so bili v ustavi, v izvedbenih zakonih in statutih občin izredno navedeni kanali javne komunikacije, kjer sta italijanski oziroma madžarski jezik enakopravna s slovenskim jezikom. Dejstvo je, da je tako imenovana institucionalna dvojezičnost v zakonodaji obsegala vse kanale javne komunikacije, od zunanje simbolike območja, na katerem manjšini živita, preko vzgoje in izobraževanja, sredstev javnega obveščanja, sodnih in upravnih administrativnih ustanov, kulture in športne dejavnosti, do organizacij združenega dela itd.

Da določba ni bila le deklarativne narave, potrjuje določilo², ki govori o pomoči Slovenije, torej materialnih sredstvih, ki so potrebna za udeležanje pravic madžarske in italijanske narodnosti.

Tudi predloženi izveček osnutka ustave izhaja pri opredeljevanju statusa jezika italijanske in madžarske narodne manjšine iz načela kulturnega in jezikovnega pluralizma. Izraža nedvoumno voljo zakonodajalca, da dobita italijanski in madžarski jezik enakopraven položaj na območjih, kjer narodni manjšini živita: "Uradni jezik v republiki Sloveniji je slovenščina. Na območju, kjer živi italijanska ali madžarska manjšina, je uradni jezik tudi italijanščina, oziroma madžarščina"³.

¹ Ustava SR Slovenije 1974, 250. člen, 2. odstavek

² Prav tam, člen 250, 4. odstavek.

³ Gradivo za slovensko ustavo, Ljubljana, 31.8.1990, 9. člen.

Prilastek **uradni** pomeni, da sta italijanski in madžarski jezik ob slovenskem jeziku polnopravni sredstvi javne komunikacije. S tem je določeno, da so vse sporazumevalne funkcije jezikov obeh manjšin uradno utemeljene. Funkcija italijanskega in madžarskega jezika na narodnostno mešanih območjih se torej razteza na vse kanale javnega sporazumevanja (in seveda tudi na sfero zasebnega sporazumevanja).

Seveda bo določba ostala le deklarativne narave, če ne bodo že v ustavi določene obveznosti države Slovenije (materialne in druge), ki bodo omogočile izvajanje določila v praksi. Zato velja že v ustavo vnesti določilo o gmotni podpori ter o sankcijah v primeru kršitve določila o uradnih jezikih.

Poleg jezikovnih pravic narodnih manjšin, ki so vezane na manjšino kot skupino (t.i. kolektivne pravice), opredeljuje osnutek ustave tudi jezikovne pravice posameznika (t.i. individualne pravice). To določilo vsebuje več nedorečenosti in vzbuja vprašanja o skladnosti z drugimi členi, ki obravnavajo jezikovne pravice:

1/ nosilec pravice do rabe **svojega** jezika in pisave ter obravnave v **njegovem** jeziku je **vsakdo**. Ali to pomeni, vsakdo, ne glede na državljanski status in trenutni namen bivanja v Republiki Sloveniji?

2/ pravica do rabe svojega jezika in pisave ter do obravnave v tem jeziku je vezana na "uresničevanje svojih pravic in dolžnosti". Ali to pomeni, da mora biti delavcu (na primer v gostinstvu ali v trgovini), zagotovljena raba njegovega jezika in pisave pri opravljanju njegovih dolžnosti in sporazumevanju s sodelavci in nadrejenimi (ne glede na to, za kateri jezik gre).

3/ posameznik lahko pravico do rabe svojega jezika in pisave ter do obravnave v tem jeziku uveljavlja (razen pri uresničevanju svojih pravic in dolžnosti) še v postopku pred **državnimi in drugimi organi in organizacijami, ki opravljajo javno službo**. S tem je praktično vključena celotna sfera javnega sporazumevanja. Ali to pomeni, da je poleg slovenskega (in italijanskega ter madžarskega na narodnostno mešanih območjih) uradni jezik še kateregakoli posameznika, ki na območju Republike Slovenije uresničuje svoje pravice, oziroma je vključen v kakršenkoli postopek pred državnimi in drugimi organi in organizacijami, ki opravljajo javno službo.

4/ vsakdo ima pravico da ga tisti, ki vodi postopek, seznani z gradivom in s svojim delom v njegovem jeziku. Če bi določilo tolmačili ad absurdum, bi oseba, ki vodi postopek morala poleg slovenščine obvladati še nepredvideno število drugih jezikov.

Uresničevanje tako širokega in nedorečenega določila bi utegnilo povzročiti resne težave pri uveljavljanju v praksi. Mednarodni akti navadno govorijo o jeziku, ki ga oseba razume, ali predvidevajo tolmača in zamenjujejo jezikovne pravice na postopek pred sodiščem.

In še besedo dve o poimenovanju:

Organizator mi je predlagal, naj za okroglo mizo pripravim prispevek z naslovom "Status jezika narodnosti". Vendar sem se za označitev skupnostjo katerih razpravljamo, odločila za poimenovanje narodna manjšina. Izraz narodna

manjšina uporabljam kot strokovni termin brez pejorativnega prizvoka: narodna manjšina je del naroda, ki živi v drugi, ponavadi sosednji državi.

Poimenovanje in definicija skupnosti, ki živijo ločeno od matičnega naroda, ali matičnega naroda sploh nimajo, je eminentna tema strokovne javnosti, odkar se je vprašanje oblikovalo kot strokovni problem. O poimenovanju in definiciji manjšin je bilo izrečenih in zapisanih nešteto besed na sestankih različnih komisij in podkomisij OZN, pa tudi na številnih strokovnih sestankih, med katerimi naj omenim le konferenci iz leta 1965 v Ljubljani⁴ in iz leta 1974 v Ohridu⁵ in seveda Capotortijevo študijo o manjšinah iz leta 1973⁶. V teh razpravah in študijah so aktivno sodelovali tudi jugoslovanski strokovnjaki in še zlasti slovenski. Izraz "narodnost" pa je bil praktično od same uvedbe v politično terminologijo deležen kritične presoje strokovnjakov. Vprašanju strokovnega izražanja s področja raziskovanja etnične tematike in mednacionalnih odnosov je bilo konec koncev namenjeno tudi strokovno srečanje Inštituta za narodnostna vprašanja ter Zavoda za migracije in narodnosti iz Zagreba iz leta 1979⁷, problematika je že dalj časa prisotna tudi v okviru razprav o strokovnem izrazju v različnih disciplinah⁸.

Vendar ostaja kljub temu vprašanje definicije in poimenovanja teh skupnosti odprto. Zato bi morebiti veljalo povabiti vse zainteresirane strokovnjake na strokovno razpravo, v kateri bi skušali osvetliti, če že ne rešiti to in še kakšno zadrego glede strokovnega izražja, ki sega na področje proučevanja etnične tematike.

⁴ Seminar on the Multi-National Society, Ljubljana, 8-21 June 1965. - New York: United Nations, 1965.

⁵ The Ohrid Seminar on Minorities: United Nations Seminar on the Promotion and Protection of Human Rights of National, Ethnic and Other Minorities, Ohrid, 25 June - 8 July 1974 Skopje: Macedonian Review, 1977.

⁶ Capotorti, F., Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities. E/CN.4/Sub.2/L.582.- 25 June 1973.

⁷ Sodobni teoretični pogledi na problematiko narodnih manjšin. Posvet v organizaciji Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani in Centra za istraživanje migracija i narodnosti, Zagreb 13-14. junij 1979. Terminološka vprašanja so obravnavali Drušković, D., Jerić, J., Klopčič, V., Nećak, D., Telišman, T.

⁸ Na primer: Razprave in gradivo, november 1981, št. 13-14, Vprašanja se je dotaknila večina avtorjev prispevkov v tej številki revije Inštituta za narodnostna vprašanja, ki je posvečena pravicam manjšin v dokumentih OZN.

Mikeš, M., Junger, F., Nećak Luk, A., Naćak, D., Vlahović, P., O terminologiji iz oblasti medjunacionalnih odnosa. Kontrastivna jezička istraživanja, Novi Sad 1983, str. 201-217
Nećak, D., Politična konotacija strokovnega izražja pri proučevanju narodnomanjšinskih vprašanj. Slovenski jezik v znanosti 2, Ljubljana 1989, str. 45-50.